

Οἱ τρεῖς σημαντικότερες ἔρευνες
τῶν τελευταίων δεκαετιῶν
γιὰ τὸν Ρῆγα

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ τρεῖς σημαντικότερες ἔρευνες
τῶν τελευταίων δεκαετιῶν
γιὰ τὸν Ρήγα

ΑΘΗΝΑ 2010

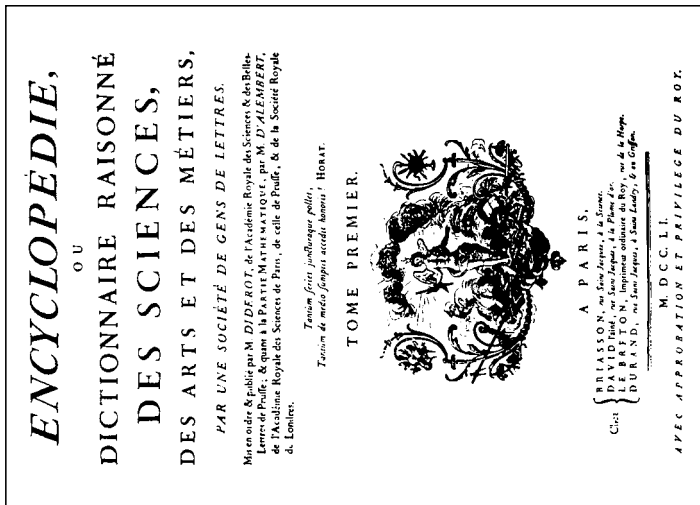
Δημήτριος Καραμπερόπουλος, παιδίατρος
Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών
Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα
Τήλ.-Φάξ: 210 8011066
e-mail: karamber@otenet.gr
www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε στον ΜΖ' τόμο του περιοδικού «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», 2005, σελ.
215-230. Έδω προστέθηκαν οι εικόνες.

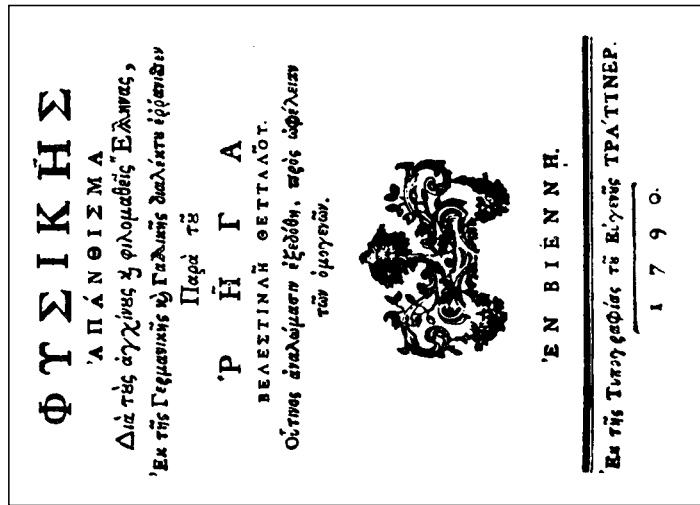
ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ

Ἐρευνες πού νά δίνουν ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματα τῶν ἱστορικῶν συγγραφέων γιά τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, εἶχαν νά παρουσιασθοῦν ἐδῶ καί μερικὲς δεκαετίες. Τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια δημοσιεύθηκαν τὰ ἀποτελέσματα ἐρευνῶν μας γιά τὰ ἀναζητούμενα πρότυπα, τὰ ὁποῖα ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε γιά δύο τοῦ ἔργου, τὸ «Φυσικῆς Ἀπάνθισμα» καί τὴ «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος», καθὼς καί γιά τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τῶν «Ὀλυμπίων» τοῦ Μεταστάσιου. Τὰ ἔργα αὐτὰ τοῦ Ρήγα ἐπανεκδόθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα μὲ ἐπιμέλειά μας καί τὴν προσθήκη, γιά πρώτη φορά, εὐρετηρίου ὀνομάτων προσώπων, τόπων καί πραγμάτων. Ἀκόμη ἐκδόθηκαν καί ἄλλες μελέτες πού δίνουν ἀπάντηση σὲ ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα καί τὴν καταγωγή τοῦ Ρήγα¹, τὴν ἐπαναστατικὴ του φυσιογνωμία, τὸ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο, τὴν ἀδικη κρίση τοῦ Ἰω. Φιλήμονος γιά τὸν Ρήγα² κ.ἄ. Οἱ νέες αὐτὲς ἐρευνες συμβάλ-

1. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Ὄνομα καί καταγωγή τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*, Ἀθήνα-Βελεστίνου 1997, β' ἔκδ. 2000. Στὴ μελέτη τεκμηριώνεται τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα, ἐνῶ τὸ θεωρούμενο μέχρι πρόσφατα ὡς τάχα πραγματικὸ ὄνομα «Ἀντώνιος Κυριαζῆς» ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν κατασκευάσμα κατὰ τὸ 1930 ἀπὸ τὸν Φάνη Μιχαλόπουλο καί εἰσῆχθη ἔκτοτε ἀνεξέταστα στὴν ἱστοριογραφία. Ἀκόμη μὲ τίς δημοσιεύσεις μας διορθώθηκαν καί τὰ Σχολικὰ βιβλία Ἱστορίας ΣΤ' Δημοτικοῦ, Α' καί Β' Λυκείου, στὰ ὁποῖα διαγράφηκε τὸ ἀνιστόρητο «Ἀντώνιος Κυριαζῆς». Ἐπίσης τεκμηριώθηκε ἡ καταγωγή τοῦ Ρήγα μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἔργα του. Ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν γηγενὴς ἀπὸ τὸ Βελεστίνου καί δὲν εἶχε καταγωγή ἀπὸ τὰ βλαχοχώρια τῆς Πίνδου, ὅπως ὑποστήριζον ἀνεξέταστα καί χωρὶς τεκμήρια μερικοὶ συγγραφεῖς. Μὲ τὴν εὐκαιρία σημειώνουμε ὅτι στὸν *Παρασσό*, τόμ. ΜΑ', 1999, σσ. 426-429, δημοσιεύθηκε ἓνα κείμενο τάχα ὡς κριτικὴ στὸ βιβλίον «Ὄνομα καί καταγωγή τοῦ Ρήγα Βελεστινλή», τοῦ ὁποῖου ὅμως ὁ συντάκτης γιά νὰ καλύψει τὴν ἔλλειψη τεκμηρίων περὶ τῆς βλάχικης καταγωγῆς τοῦ Ρήγα, πού ὑποστήριζε, ἔπαινε τὸ δρόμο τῆς ἐμπάθειας –σ' αὐτὴν καταφεύγουν ὅσοι δὲν ἔχουν ἐπιχειρήματα– γι' αὐτὸ σκόπιμα ἔμεινε ἀναπάντητο καί ἀφέθηκε στὴν ἐπιστημονικὴ καί μόνο κρίση τῶν ἀναγνοστών τοῦ *Παρασσό*.

Ὁ τίτλος τοῦ πρώτου τόμου
τῆς Γαλλικῆς *Encyclopedie*,
Παρίσι 1751

Ὁ τίτλος
τοῦ Φυσικῆς Ἀπάνθισμα,
Βιέννη 1790

λουν άποφασιστικά στην κατανόηση του διαφωτιστικού και έπαναστατικού έργου του Ρήγα.

Α'. Ένα πρότυπο του βιβλίου *Φυσικής άπάνθισμα*

Ο Ρήγας κατά την πρώτη μετάβασή του στη Βιέννη τὸ 1790 τύπωσε τὸ διαφωτιστικό του βιβλίο «Φυσικῆς άπάνθισμα»³. Στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου γράφει ὅτι άπανθίζει γερμανικά και γαλλικά βιβλία για τὴ συγγραφή αὐτή, «*Φυσικῆς άπάνθισμα διὰ τὸς άγχίνους και φιλομαθεῖς Έλληνας, ἐκ τῆς Γερμανικῆς και Γαλλικῆς διαλέκτου έρραμισθέν*». Όμως τὸ έρώτημα ποια βιβλία είχε χρησιμοποιήσει ἀπὸ τὴ γερμανική ἢ τὴ γαλλική γλώσσα άπασχόλησε τὸς μελετητές τοῦ Ρήγα, οἱ ὁποῖοι σχετικὰ με τὴς πηγές και τὰ πρότυπα τοῦ βιβλίου σημειώνουν ὅτι θὰ εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖ μία πηγή, ένα πρότυπο τοῦ «Φυσικῆς άπανθίσματος» και τοῦτο διότι, ὅπως τονίζουν, ἦταν έράνισμα ἀπὸ διάφορα βιβλία.

Χαρακτηριστικά ὁ Λέανδρος Βρανούσης⁴ στὸ μνημειῶδες βιβλίο του για τὸν Ρήγα σημειώνει ὅτι «*Πηγές και πρότυπα τῆς “Φυσικῆς” τοῦ Ρήγα εἶναι δύσκολο νὰ βρεθοῦν και νὰ καθορισθοῦν. Δὲ μεταφράζει άλλωστε αὐτούσιο ξένο έργο, άλλὰ μονάχα “έρανίζεται”, τὰ στοιχεῖα πὸν θὰ τοῦ χρειαστοῦν*». Έπίσης ὁ Άπόστολος Δασκαλάκης⁵ στὸ βιβλίο του καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «*δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθεῖ ἐκ ποίων γερμανικῶν και γαλλικῶν συγγραμμάτων ἦντλησε*» ὁ Ρήγας τὰ θέματά του για νὰ γράψει τὴ Φυσική του. Έτσι μέχρι πρόσφατα δὲν γνωρίζαμε τὰ συγκεκριμέ-

2. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, «*Η έπαναστατική φυσιογνωμία τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*», *Πρακτικά τοῦ διεθνoῦς συνεδρίου Ρήγας Βελεστινλή, 200 χρόνια μετά*, Βελγική Έταιρεία Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Βρυξέλλες 1999, σσ. 13-34, «*Ήταν έφαρμόσιμο τὸ έπαναστατικό σχέδιο τοῦ Ρήγα;*», *Στρατιωτική Έπιθεώρηση*, τεῦχ. 2, Μάρτ.-Άπρ. 2000, Άθήνα, Διμηνιαία έκδοση Γενικοῦ Έπιτελείου Στρατοῦ, «*Τὸ έπαναστατικό σχέδιο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή για τὴν άπελευθέρωση τῆς Έλλάδος και τῶν άλλων Βαλκανικῶν λαῶν*», *Πρακτικά Έμερίδας ‘Ο Ρήγας και οἱ συνεχιστές του*, (12 Μαῖου 1998), Σόφια 2001, σελ. 21-34 και στὸ περιοδικὸ *Θεσσαλικὸ Έμερολόγιο* τὴς μελέτες μας «*Η άδικη κρίση τοῦ Έω. Φιλήμονος για τὸν Ρήγα Βελεστινλή*», τόμ. 38, 2000, σσ. 257-272, «*Ο έπαναστάτης Ρήγας και ὀρθόδοξη πίστη*», τόμ. 36, 1999, σσ. 313-320, «*Ήταν μασόνος ὁ Ρήγας;*», τόμ. 43, 2003, σσ. 204-208.

3. Ρήγας Βελεστινλή, *Φυσικῆς άπάνθισμα. Διὰ τὸς άγχίνους και φιλομαθεῖς Έλληνας, ἐκ Γερμανίας και Γαλλικῆς διαλέκτου έρραμισθέν*, Βιέννη 1790. Φωτομηχανική έπανέκδοση με τὴν προσθήκη εύρετηρίου ἀπὸ τὴν Έπιστημονική Έταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Άθήνα 1981, τέταρτη έπανέκδοση 2000.

4. Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, άρ. 10, Άθήνα [1954], σ. 254.

5. Άπ. Δασκαλάκης, *‘Ο Ρήγας Βελεστινλής ὡς διδάσκαλος τοῦ Έένους*, Άθήνα 1977, σ. 84.

να βιβλία, τὰ ὅποια ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε γιὰ νὰ γράφει τὸ βιβλίον του «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», ἢ ἀκόμη ποῖα κείμενα πιθανὸν νὰ εἶχε δανεισθεῖ ἀπὸ ἄλλα βιβλία καὶ τὰ περιέλαβε στὰ κείμενα τῶν σελίδων τοῦ βιβλίου του.

Ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τοῦ προτύπου βιβλίου ἀπὸ τὸ ὅποιο ὁ Ρήγας ἐρανίσθηκε κείμενα τοῦ «Φυσικῆς ἀπανθίσματος» δόθηκε μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνητικῆς μας προσπάθειας, ἢ ὅποια ἔδειξε ὅτι ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε γιὰ ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ σελίδων τοῦ βιβλίου του κείμενα ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα⁶ τῶν Diderot καὶ D'Alambert, τὸ κλασσικὸ αὐτὸ ἐπίτευγμα τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, πὺν ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸ 1751 καὶ τελείωσε τὸ 1780. Συγκεκριμένα δημοσιεύθηκαν τρεῖς ἐργασίες⁷, οἱ ὁποῖες μὲ τὴν παράλληλη παράθεση τῶν κειμένων «Φυσικῆς ἀπανθίσματος» καὶ Γαλλικῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας, ἀποδεικνύουν τὸ πρότυπο, πὺν ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε γιὰ τὴν συγγραφὴ πολλῶν τμημάτων τοῦ βιβλίου του. Μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνωτέρω ἐρευνας ἀποδεικνύεται πλέον ὅτι, παρόλο πὺν τὸ βιβλίον «Φυσικῆς ἀπάνθισμα» εἶναι γραμμένον σὲ «ἀπλοῦν ὕφος», τὸ ἐπίτευξόν του ἦταν ὑψηλὸ ἐφ' ὅσον περιεῖχε τὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ γνώση τῆς ἐποχῆς, ὅπως αὐτὴ ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα. Ὁ Ρήγας ἀπέδιδε μὲ τὴ μορφὴ ἐγχειριδίου τίς νέες γνώσεις τῆς φυσικῆς τοῦ καιροῦ του μὲ σκοπὸ νὰ γίνῃ κτῆμα τοῦ λαοῦ, νὰ καταπολεμηθοῦν ἔτσι οἱ δεισιδαιμονίες καὶ οἱ προλήψεις καὶ νὰ «ἀναλάβῃ τὸ πεπτωκὸς Ἑλληνικὸν γένος», ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει στὸν πρόλογόν του. Ἀκόμη ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ Ρήγας μεταφέρει ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα τὴ γνώση τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, πὺν θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη καταγραφὴ αὐτῆς τῆς γνώσης στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα⁸.

6. *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers, par une Société de Gens de Lettres... par M. Diderot et M. D'Alambert*, Παρίσι 1751-1780.

7. Οἱ συγκεκριμέναι αὐτὲς πρωτότυπαι ἐρευνητικὲς μελέται εἶναι οἱ ἑξῆς:

I) Demetrios Karamberopoulos, «Le Florilège de Physique (Φυσικῆς ἀπάνθισμα) de Rhigas Velestinlis et l'Encyclopédie. Première identification d'un modèle», *Bulletin de Liaison*, no 12, Centre D'Études Balkaniques INALCO, Paris, Decembre 1994, σελ. 129-139 καὶ σὲ ἀνάτυπο.

II) «Ρήγα Βελεστινλὴ “Φυσικῆς ἀπάνθισμα” καὶ Γαλλικὴ “Encyclopédie”. Ταύτιση, γιὰ πρώτη φορὰ, ἐνὸς προτύπου», *Υπέρεια*, τόμ. 2, Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου “Φερραῖ-Βελεστίνου-Ρήγας” (Βελεστίνου 1992), Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1994, σσ. 585-598 καὶ σὲ ἀνάτυπο, σσ. 1-21.

III) «Ἡ Γαλλικὴ “Encyclopédie” ἓνα πρότυπον τοῦ ἔργου τοῦ Ρήγα «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», *περιοδ. Ὁ Ἑρανοστής*, τόμ. 21, Ἀθήνα 1997, σσ. 95-128 καὶ σὲ ἀνάτυπο.

8. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλον, «Ἱατρικὲς γνώσεις τοῦ Ρήγα Βελεστινλὴ στὸ ἔργο του “Φυσικῆς Ἀπάνθισμα”, *Υπέρεια*, τόμ. 1, Πρακτικὰ Α' Συνεδρίου «Φερραῖ-Βελεστίνου-Ρήγας», Ἀθήνα 1990, σσ. 457-163.

Β' Οί πρότυποι χάρτες τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος

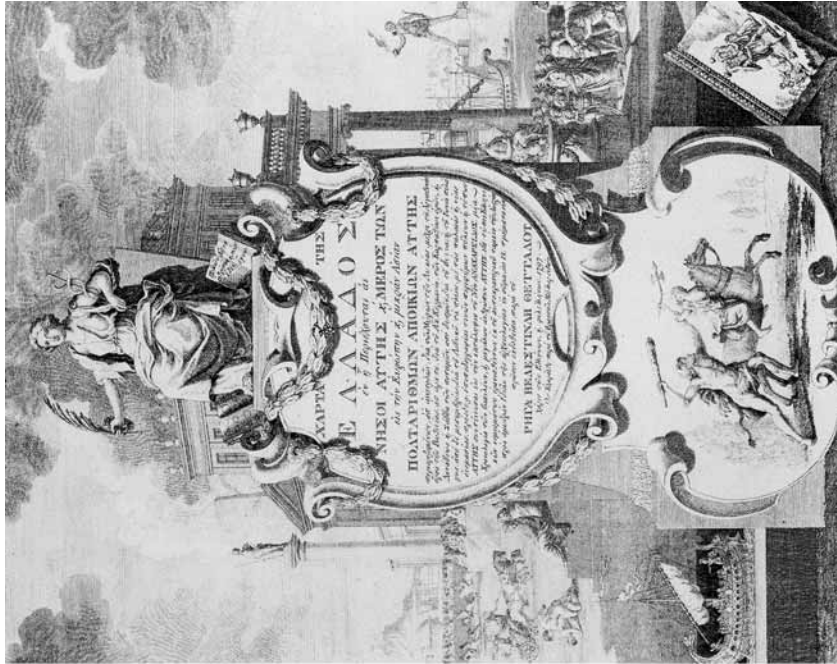
Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς κατὰ τὴν προετοιμασία τοῦ ἐπαναστατικοῦ του σχεδίου κατὰ τὴ δεύτερη μετάβασή του στὴ Βιέννη, ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1796, παίρνοντας τὴ σχετικὴ ἄδεια τοῦ λογοκρίτη τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας, τύπωνε γιὰ ἓνα ἐξάμηνο τὴ δωδεκάφυλλη *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, ὅπως τὴν τιλοφορεῖ, σὲ διαστάσεις τοῦ κάθε φύλλου 70×50 ἐκ. περίπου. Ἄν ὅλα τὰ φύλλα ἐνωθοῦν δημιουργεῖται ἓνας μεγάλος χάρτης διαστάσεων δύο ἐπὶ δύο μέτρων τοῦ βαλκανικοῦ χώρου, ποῦ γιὰ πρώτη φορὰ εἶχε σχεδιασθεῖ καὶ νὰ κυκλοφορήσει.

Πὰ τὴ δωδεκάφυλλη Χάρτα ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς συγγραφεῖς εἶχαν τεθεῖ ὀρισμένα ἐρωτήματα ἂν ὁ Ρήγας περιόδευσε τίς περιοχὲς τοῦ βαλκανικοῦ χώρου καὶ τίς χαρτογράφησε ἢ χρησιμοποίησε ὡς πρότυπα ἔτοιμους γεωγραφικοὺς χάρτες καὶ ποιούς. Οἱ συγγραφεῖς ἀδυνατοῦσαν νὰ δώσουν ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα καὶ ὑποστήριζαν ὅτι δὲν εἶχε ἐντοπισθεῖ ἓνα συγκεκριμένο πρότυπο, τὸ ὁποῖο ὁ Ρήγας νὰ εἶχε χρησιμοποίησει κατὰ τὸν σχεδιασμό τῆς Χάρτας του. Χαρακτηριστικὰ ὁ Γεώργιος Λαΐος⁹ στὴν περισπούδαση μελέτη του γιὰ τὴ Χάρτα τοῦ Ρήγα σημειώνει μὲ ἔμφαση ὅτι «Ἐνα ὀρισμένο πρότυπο τῆς Χάρτας δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνευρεθῆ καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ». Τὰ ἴδια περίπου γράφουν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, ὅπως οἱ Πολυχρ. Ἐνεπεκίδης, Ἰωάννης Χατζηφώτης, Ἀπόστολος Δασκαλάκης, Βίκτωρ Μελάς καὶ Κων. Σταΐκος¹⁰.

Κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Χάρτας καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐπανέκδοσής της, ποῦ εἶχαμε ἀναλάβει, εἶχε τεθεῖ ὁ προβληματισμὸς σχετικὰ μὲ τὰ πρότυπα ποῦ πιθανὸν ὁ Ρήγας νὰ χρησιμοποίησε. Θεωρούσαμε σχεδὸν βέβαιο ὅτι ὁ Ρήγας θὰ πῆρε ἄλλους χάρτες ὡς πρότυπο γιὰ τὴ χάραξη τῆς Χάρτας του καὶ τοῦτο διότι γνωρίζαμε ὅτι ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἦταν

9. Γεωργίου Λαΐου, «Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα. Ἐρευνα ἐπὶ νέων πηγῶν», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 14, 1960, Παράρτημα 1, σσ. 295-296 καὶ σὲ ἀνάτυπο, σσ. 71-72.

10. Πολυχρ. Ἐνεπεκίδης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας, Ἐρευνα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Αὐστρίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1965, σσ. 29-31, Ἰωάννη Χατζηφώτη, *Σχόλια στὴ Μεγάλη Χάρτα τοῦ Ρήγα*, ἔκδοση Κέντρου Μείζονος Ἑλληνισμοῦ [Ἀθήνα, χ.χ., στὴν ἐποχὴ ὅμως τῆς δικτατορίας], Ἀπ. Δασκαλάκη, *Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ὡς διδάσκαλος τοῦ Γένους*, ἔκδοσις νέα μετὰ συμπληρώσεων καὶ προσθηκῶν, Ἀθήνα 1977, σ. 54 καὶ 130, Βίκτ. Μελά, *Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα*, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1997, σσ. 15-18, Κων. Σταΐκου, *Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὰ χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, Εὐρωπαϊκὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο Δελφῶν, Ἀθήνα 1998, σ. 52.

Ο τίτλος της Χάρτας του Ρήγα

Ο τίτλος του Χάρτη του Delisle

Ο τίτλος του Χάρτη του Rizzi Zannoni που ο Ρήγας χρησιμοποίησε ως δεύτερο πρότυπο για την Χάρτα του.

Ἡ Μαγνησία στό Χάρτη τοῦ Delisle πάνω καί στή Χάρτα τοῦ Ρήγα κάτω.
Ἡ ὁμοιότης τοῦ σχεδιασμοῦ τῆς εἶναι χαρακτηριστική.

ἐπαναστάτης και ὄχι χαρτογράφος, ὁ ὁποῖος θὰ περιόδευε τὰ διάφορα μέρη τῶν Βαλκανίων γιὰ τὴν χαρτογράφησή τους, ἀποψη πού εἶχε ὑποστηριχθεῖ. Οἱ ἐρευνητικές μας προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνεύρεση ἑνὸς προτύπου ἀπέδωσαν καρπὸς κατὰ τὸ ἐπετειακὸ ἔτος τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, γιὰ τὰ διακόσια χρόνια ἀπὸ τὸν μαρτυρικό του θάνατο. Συγκεκριμένα βρέθηκαν οἱ πρότυποι χάρτες τοῦ ὁποῖου ὁ Ρήγας θὰ χρησιμοποίησε γιὰ τὴ χάραξη τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*, ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο σχεδιασμὸ τῆς Μαγνησίας, τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Λέσβου, τῆς Θράκης κλπ. καθὼς και ἀπὸ τὴν ἴδια ἀναγραφή τῶν τοπωνυμίων στοὺς προτύπους γεωγραφικούς χάρτες και στὴ *Χάρτα τοῦ Ρήγα*. Τὰ πρῶτα συμπεράσματα τῆς ἔρευνας ἀνακοινώθηκαν μὲ τίτλο «Δημ. Καραμπερόπουλος, *Guil. Delisle και ἡ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος. Ταύτιση γιὰ πρώτη φορὰ ἑνὸς προτύπου*», στὸ Διεθνὲς Συνέδριο «*Ὁ Ρήγας και ἡ ἐποχή του*», πού πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἐπιστημονική φροντίδα τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1998, στὴ γενέτειρα τοῦ Ρήγα, τὸ Βελεστίνο.

Στὴ συνέχεια ὀλοκληρωμένη μελέτη μὲ τὴν παράλληλη παράθεση τῶν τοπωνυμίων δημοσιεύθηκαν στὴν αὐθεντική ἐπανεκδοση τῆς *Χάρτας* μὲ τίτλο «*Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*»¹¹, ἔκδοση πού πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονική Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα μὲ τὴν συμπαράσταση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ ἔκδοση συνοδεύεται ἀπὸ τὸν τόμο μὲ τὸ *Εὐρετήριο*, πού γιὰ πρώτη φορὰ συντάχθηκε και ἀπὸ τὸν τόμο στὸν ὁποῖο περιέχεται ἡ μελέτη «*Ἡ “Χάρτα τῆς Ἑλλάδος” τοῦ Ρήγα. Τὰ πρότυπά της και νέα στοιχεῖα*», Ἀθήνα 1998. Στὴ μελέτη αὐτὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρότυπο χάρη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ Guil. Delisle, *Graeciae Antiquae Tabula Nova*, Parisii 1708, παρουσιάζεται και ἕνας δεῦτερος χάρτης τῆς συγχρόνου ἐποχῆς τοῦ Ρήγα, τοῦ Rizzi Zannoni, «*Carte de la Partie Septentrionale de l’empire Ottoman*», Paris 1774, τὸν ὁποῖο χάρτη ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε γιὰ τὴ Βουλγαρία, Σερβία, Βλαχία, Βεσσαραβία, Μολδαβία τῆς *Χάρτας* του. Ἐπίσης ὁ Ρήγας κατέγραψε ἐπὶ πλέον και ἄλλα τοπωνύμια στὴ *Χάρτα* του, τὰ ὁποῖα ἔλαβε ἀπὸ τοὺς χάρτες τοῦ Barbie du Bogage, τοῦ D’Anville, καθὼς και ἀπὸ τοῦ Μελετίου τῆ «*Γεωγραφία παλαιὰ και νέα*» (Βενετία 1728) και τῆ «*Νεωτερικὴ Γεωγραφία*» (Βιέννη 1791) τῶν Γρ. Κωνσταντᾶ και Δαν. Φιλιππίδη. Στὸ Παράρτημα τῆς μελέτης μας παρατίθενται παράλληλα τὰ τοπωνύμια τοῦ προτύπου χάρτη και τῆς *Χάρτας* τοῦ Ρήγα,

11. *Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*, αὐθεντική γιὰ πρώτη φορὰ ἐπανεκδοση μὲ τὴν συμπαράσταση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονική Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 1998.

για να έχει ο αναγνώστης μία προσωπική γνώμη για την ταυτότητα τῶν αναγραφόμενων τοπωνυμίων.

Μὲ τὴ νέα μας αὐτὴ ἔρευνα δίδονται ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα, ποὺ εἶχαν τεθεῖ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς. Ἀποδεικνύεται πλέον ὅτι ὁ Ρήγας δὲν ταξίδευσε γιὰ χαρτογραφικούς λόγους στὶς ἐπαρχίες, ποὺ περιλάμβανε στὴ Χάρτα του. Χρησιμοποίησε ἀπλὰ ἄλλους χάρτες γιὰ νὰ χαράξει τὴ Χάρτα του. Ἀκόμη ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα δὲν ἀποτελεῖ στρατιωτικὸ χάρτη, ὅπως εἶχε ὑποστηριχθεῖ, διότι εἶναι χάρτης τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς μὲ τὰ τοπωνύμα καὶ τὸ ὀδικὸ δίκτυο τῆς τότε ἐποχῆς καὶ ὄχι τῆς συγχρόνου ὅπως θὰ ἄρμοζε σὲ ἓναν στρατιωτικὸ χάρτη. Ἐπὶ πλέον ἐρμηνεύονται καὶ ὀρισμένες παραστάσεις ὅπως ἐκείνη ποὺ βρίσκεται στὸν τίτλο τῆς Χάρτας καὶ δείχνει τὴν πάλη τοῦ Ἡρακλῆ μὲ τὴν Ἀμαζόνα. Στὴν συμβολικὴ αὐτὴ παράσταση, μὲ μήνυμα αἰσιοδοξίας, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ ὁποῖος συμβολίζει τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ δύναμη, νικά τὴν Ἀμαζόνα ποὺ συμβολίζει τὴ δύναμη τῆς ὕλης, τῶν ἀρμάτων. Ἐπίσης ἐρμηνεύεται καὶ ἡ παράσταση τοῦ πρώτου φύλλου τῆς Χάρτας μὲ τὸ κοιμισμένο λιοντάρι, στὸ ὁποῖο ἐπικάθονται τὰ ἐμβλήματα τῆς ἐξουσίας τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ ὁμως στὰ πόδια του βρίσκεται τὸ ρόπαλο τοῦ Ἡρακλέους μὲ τὴ συμβολικὴ δυναμικὴ ποὺ τοῦ προσδίδει ὁ Ρήγας. Ἄν οἱ σκλαβωμένοι λαοὶ τῶν Βαλκανίων ξυπνήσουν μὲ τὸν Θούριό του καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ του σχέδιο, θὰ ἀρπάξουν τὸ ρόπαλο, τὰ ὄπλα, θὰ γκρεμίσουν τὴν ἐξουσία τοῦ σουλτάνου καὶ θὰ δημιουργήσουν τὴν «*Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση*», τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατικὴ του πολιτεία.

Ἐνα ἄλλο συμπέρασμα ἀπὸ τὶς ἔρευνές μας αὐτὲς εἶναι ὅτι ὁ Ρήγας τύπωσε τὴ Χάρτα γιὰ νὰ ἔχει ἓναν πολιτικὸ χάρτη τοῦ κράτους του διαιρεμένο σὲ περιφέρειες καὶ νομοὺς-ἐπαρχίες καὶ τοπαρχίες ὅπως τὶς ἀποκαλοῦσε, τὸ ὁποῖο θὰ ἀντικαθιστοῦσε τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἦταν δυνατόν νὰ διοργανωθοῦν οἱ ἐκλογές καὶ νὰ ἔχει τὴν ἀναλογικὴ σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Συντάγματός του «*Περὶ τῶν πρώτων συναθροίσεων*», ἄρθρα 11 καὶ ἐξ., τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατικὴ βουλὴ τοῦ κράτους του. Ἀκόμη ὁ Ρήγας ἔθεσε σύνορα στὸ κράτος, ὅπως αὐτὸ διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη διαγράμμιση στὸ βορειοδυτικὸ μέρος τῆς Χάρτας του, ποὺ συνορεύει μὲ τὴν Δαλματία καὶ τὴν Κάτω Οὐγγαρία. Μάλιστα τὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ διαγράμμιση δὲν τὴν καταχωρίζει στὸν ὑπομνηματισμὸ τῆς Χάρτας του, γιὰ εὐνόητους λόγους, διότι δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀνέγραφε ὅτι εἶναι τὰ σύνορα τοῦ κράτους τῆς «*Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*», ἐφ' ὅσον θὰ ἔπαιρνε τὴν ἄδεια τοῦ λογοκρίτη γιὰ νὰ τυπώνει τὴ Χάρτα του ἐπὶ ἕξι μῆνες. Ὁ Ρήγας κατόρθωσε νὰ ἀποκρύπτει τοὺς πραγματικούς του σκοποὺς καὶ νὰ παραπλανήσει τὴν αὐστριακὴ λογοκρισία μὲ τὰ νομίσματα, τὶς ἐπιπεδογραφίες τῶν ἱστορικῶν τόπων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀναγραφή στὸν τίτλο ὅτι εἶναι «*Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*», ἀντὶ τοῦ κράτους του, τῆς «*Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*».

Γ. 'Ο Ρήγας μεταφραστής τῶν «Ὀλυμπίων» τοῦ Μεταστάσιου¹²

Τὸ βιβλίο *Ὁ Ἡθικός Τρίπους*¹³ ἐκδόθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1797 στὴ Βιέννη στὸ τυπογραφεῖο τῶν Ἀδελφῶν Πούλιου μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*, ὅπως αὐτὸ τεκμαίρεται ἀπὸ σχετικὲς μαρτυρίες. Στὰ ἔγγραφα Λεγράνδ¹⁴ σημειώνεται ὅτι ὁ Ἕλληνας ἔμπορος στὸ Ἰάσιο Γεώργιος Μιχαήλ, ὅταν βρισκόταν στὴ Βιέννη, παρέλαβε 500 ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου *Νέος Ἀναχάρσις* ποὺ εἶχε τυπωθεῖ, ἐνῶ ἀργότερα ὁ Ρήγας ποὺ ἔστειλε 700 ἀντίτυπα ἀπὸ τὸ βιβλίο *Ὁ Ἡθικός Τρίπους* μὲ τὸν παραγγελιοδόχο τοῦ Μιχαήλ Στέριου. Ἐπίσης ὁ Fanz Carl Alter στὶς 26 Ἰουλίου 1797 γράφει σὲ περιθωρικό τῆς Λειψίας ὅτι στὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίο *Νέος Ἀναχάρσις* τυπώνεται καὶ τὸ βιβλίο *Ὀλύμπια* τοῦ ἀββᾶ Μεταστάσιου¹⁵.

Ὁ Ἡθικός Τρίπους περιέχει τρία ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο πρῶτα, «*Τὰ Ὀλύμπια*» τοῦ Μεταστάσιου (Pietro Metastasio, 1698-1792) καὶ ἡ «*Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*» τοῦ Μαρμοντέλ (Jean-François Marmontel 1723-1799), εἶναι ἀνώνυμα, ἐνῶ τὸ τρίτο ἔργο «*Ὁ πρῶτος ναύτης*» τοῦ Γκέσνερ (Salomon Gessner 1730-1788) μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν σύντροφο τοῦ Ρήγα, Ἀντόνιο Κορωνιὸ (1770-1798). Ὅμως ὁ Ρήγας ἔχει καταχωρίσει μετὰ τὸν τίτλο τῶν *Ὀλυμπίων* μία ἐκ δύο σελίδων ἀφιέρωση στὸν συμπατριώτη του ἐξ Ὀλύμπου Στέργιο Χατζῆ Κώνστα καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἐκ τεσσάρων σελίδων «Προλεγόμενα». Τὸ γεγονός ὅτι στὸν τίτλο τῶν *Ὀλυμπίων* δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα καὶ στὸ κείμενο περιέχονται τμήματα χορικῶν σὲ ἀρχαῖο γλωσσικὸ ἰδίωμα ἔδωσε λαβὴ σὲ μερικοὺς συγγραφεῖς νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου *Τὰ Ὀλύμπια* δὲν εἶναι τοῦ Ρήγα ἀλλὰ κά-

12. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Ὁ Ρήγας μεταφραστής τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2001.

13. *Ὁ Ἡθικός Τρίπους*, Βιέννη 1797, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδοση ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἀντίτυπο τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Λάρισης, Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, ἐπιμέλεια-εἰσαγωγή-εὔρετήριο Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 2001.

14. Ε. Λεγράνδ - Σπ. Λάμπρου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων*, Ἀθήνησι 1891, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδοση μὲ τὴν προσθήκη εὔρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Ἀθήνα 1996, σ. 63. Λεάνδρου Βρανούση, *Ἐφημερίς*, ἔτος ἑβδομον 1797, τόμ. 5, Προλεγόμενα, ἀρ. ὑποσημ. 363, σσ. 853-854.

15. Γεωργίου Λαῖου, «Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα. Ἐρευνα ἐπὶ νέων πηγῶν», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 14, 1960, Παράρτημα Ι, σσ. 295-296 καὶ σὲ ἀνάτυπο, σσ. 71-72.

ποιου φίλου του. Συγκεκριμένα ο Κων. Ἀμαντος¹⁶ στὰ 1930 εἶχε ὑποστηρίξει, χωρίς ὅμως τὴ σχετικὴ παράθεση τεκμηρίων, ὅτι *Τὰ Ὀλύμπια*, πού ἐξέδωσε ὁ Ρήγας, δὲν ἦταν δικιά του μετάφραση καὶ δημιουργία, ἀλλὰ «ἐτύπωσε τὴν ἔμμετρον μετάφρασιν κάποιου φίλου του, εἰς τὴν ὁποίαν προέταξεν ὁ ἴδιος πιθανῶς ὀλίγας παρατηρήσεις». Ὅμως ὁ Λ. Βρανούσης μὲ τὶς ἔρευνες καὶ μελέτες του ἦταν κατηγορηματικὸς γράφοντας ὅτι οἱ «κάποιες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν πατρότητα τῶν μεταφράσεων τῶν “Ὀλυμπίων” καὶ τῆς “Βοσκοπούλας” ἦταν ἴσως δικαιολογημένες παλαιότερα, ὅταν δὲν εἶχε συστηματικὰ μελετηθῆ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα. Σήμερα ὅμως ἔχει ἀποδειχθῆ πιά, πὼς ὁ Πρωτομάρτυρας δὲν ἦτον οὔτε ὁ “ἀσπούδαχτος” λυράρης, πού ἀναγκαστικὰ ἔγραφε τὴ λαϊκὴ γλώσσα, οὔτε ὁ ὀρθολογιστὴς “δημοτικιστῆς” τοῦ τύπου Βηλαρᾶ ἢ Ψυχάρη. Εἶναι ὁ λόγιος, πού πέρασε τὶς σπονδὲς του καιροῦ του “ἐπικεκρυφὸς εἰς τὰ τῆς [ἀρχαίας] ἑλληνικῆς διαλέκτου βιβλία” καὶ ἀρέσκειται συχνά, ἂν καὶ ὀπαδὸς τοῦ “ἀπλοῦ ὕφους”, νὰ ἀρχαίῃ στὰ γραψίματά του».

«Τὰ Ὀλύμπια» ἔργο χωρὶς ξενικὲς λέξεις

Κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ εὑρετηρίου καὶ γλωσσαρίου τοῦ *Ἡθικοῦ Τρίποδος* παρατηρήσαμε ὅτι στὸ ἔργο τοῦ Ρήγα *Τὰ Ὀλύμπια* δὲν περιέχονται ξενικὲς λέξεις¹⁷, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο ἑλληνικὲς λέξεις, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὶς λέξεις «πρέντζιπε», «πρεντζιπέσσα», πού θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἀπὸ πολὺ νωρὶς εἶχαν ἐνσωματωθεῖ στὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο. Στὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Ρήγα, *Σχολεῖον ντελικάτων ἐραστῶν καὶ Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, ἀνευρίσκονται ἀρκετὲς ξενικὲς λέξεις, ἐνῶ ἐλάχιστες στὰ τελευταῖα του ἔργα τοῦ 1797, ὅπως *Νέος Ἀνάχαρσις*, *Ἡ Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις*, ἢ καὶ καθόλου, ὅπως *Τὰ Ὀλύμπια καὶ Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξη*. Παρατηροῦμε δηλαδή ὅτι ὅσο περνάει ὁ καιρὸς καὶ ὁ Ρήγας φθάνει στὴν ὠριμότητα τῆς ἐπαναστατικῆς του δράσης καὶ στὴ σημασία τῆς ἀρχαίας κληρονομίᾳς στὴν ἐπίτευξη τῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν σκλαβωμένων, παρατηρεῖται στὰ κείμενά του προοδευτικὰ μία γλωσσικὴ καθαρότητα.

16. Κων. Ἀμάντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Ἀθήνα 1930, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδόση ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελετινίου-Ρήγα μὲ τὴν προσθήκη εὑρετηρίου, Ἀθήνα 1997, σ. κβ'.

17. Παρατηρήσαμε ὅτι ξενικὲς λέξεις δὲν περιέχονται καὶ στὴν «Ἐπαναστατικὴ Προκήρυξη», ἢ ὁποία πιθανὸν νὰ γράφθηκε τὶς ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτύπωση, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1797 καὶ ἴσως νὰ ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο γραπτὸ κείμενο τοῦ Ρήγα.

Μία άλλη παρατήρηση είναι ότι ο Ρήγας στα *Όλύμπια*, εκτός από το τελευταίο χορικό, που είναι γραμμένο στον τύπο χορικού αρχαίας τραγωδίας, χρησιμοποιεί αρκετές λέξεις από την αρχαία γραμματεία ακόμη και όμηρικές, τονίζοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἱστορική συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ὅπως ἐξ ἄλλου μὲ τὸ συνολικό του ἔργο προσπαθεῖ νὰ δείξει τὴν ἱστορική συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὶς μέρες του. Ὅμως στὸ δεύτερο ἔργο τοῦ Ρήγα *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*¹⁸ περιέχονται λίγες ξενικές λέξεις, γὰρ τὶς ὁποῖες μάλιστα ὁ Κοραῆς τὸν κατηγορεῖ γὰρ τὴν χρησιμοποίησή τους, χωρὶς ὡστόσο νὰ ἐπισημάνει ὅτι τὸ ἔργο *Τὰ Ὀλύμπια* εἶναι καθαρὸ ἀπὸ ξένες λέξεις. Χαρακτηριστικὰ ὁ Κοραῆς σὲ ἐπιστολή του, 6 Μαρτίου 1805, πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου γράφει ὅτι «...ἀπὸ τὰ Ὀλύμπια τοῦ Μεταστασιορήγα μ' ἄρρεσεν ἢ προσφωνητικὴ ἐπιστολή, ὡς ἑλληνικῶς σωφρονοῦσα. τὸ ὕφος του ὅμως εἶναι "πρόσθε λέων, ὄπισθε δὲ χίμαιρα". Ἐξω ἀπὸ τὴν ἀσυγκέραστον ἀνάμιξιν Ἑλληνικῶν καὶ κοινῶν λέξεων καὶ φράσεων, γὰρ νὰ κάμη τὸ Κράμα ἀληθῆ κνκεῶνα, ἀνέμιξε καὶ Τουρκικὰς καὶ Γαλατικὰς λέξεις, μουντάδα, τζομπάνισσα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα σολίσματα τερατώδη»¹⁹.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Κοραῆς ἄδικα κατηγορεῖ τὸν Ρήγα, διότι οἱ λέξεις, πού φέρνει γὰρ παράδειγμα «μουντάδα, τζομπάνισσα», βρίσκονται στὸ δεύτερό του ἔργο *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* καὶ ὄχι στὰ *Όλύμπια*, στὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν οἱ ξένες λέξεις, κάτι πού διέφυγε ἀπὸ τὴν δξζύτατη παρατηρητικότητα τοῦ Κοραῆ. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν κρίσεων τοῦ Κοραῆ ἄς παρατεθοῦν καὶ οἱ ὑπόλοιπες παρατηρήσεις του γὰρ τὴν ἀναγραφή ἀπὸ τὸν Ρήγα τῶν ἐπιφωνημάτων «ἄχ, ὦχ». Χαρακτηριστικὰ ὁ Κοραῆς παρατηρεῖ: «Τὸ Ἄχ (ἐπιφώνημα λύπης) δὲν εἶναι ἴδιον εἰς αὐτὸν μόνον. φαίνεται ὅτι τὸ περισσότερο μέρος τῶν νῦν σπουδαίων Γραικῶν τὸ ἐνοστικμεύθησαν πολὺ... οἱ ἡμέτεροι λοιπὸν πρόγονοι ἔλεγον Ἄ ἐπὶ λύπης, οἶκτον καὶ καμμίαν φορὰ θαναταμοῦ ἢ καὶ ἀπειλῆς». Στὴ συνέχεια ἀναφέρει ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ συνεχίζει: «Ἐξεύρεις διὰ τί ἐμωρολόγησα τόσον περὶ τούτου; Διότι φοβοῦμαι μὴ προσκολληθῆ εἰς τὴν γλώσσαν τὸ πυρετοποιὸν τοῦτο Ἄχ (εὐρίσκω καὶ Ἔχ καὶ Ὠχ εἰς τὸν Ρήγα) βλέπων τόσον κατάκορον τὴν χρῆσιν του εἰς τὰ βιβλία. Ὅθεν, ἐπειδὴ εὐρίσκε-

18. Ὁ Α. Βρανούσης ἔχει παρατηρήσει μὰ «προσπάθεια νὰ ἀποφενχθοῦν ξενικὲς λέξεις» στὴν ἔκδοση τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων* τοῦ Ρήγα, συγκρίνοντας τὸ κείμενο αὐτῆς τῆς ἔκδοσης μὲ ἓνα χειρόγραφο τοῦ Ρήγα μὲ ἓνα κείμενο χειρογράφου στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., πού ἀποτελεῖ «προγενέστερη μορφή» τῆς ἐντυπῆς ἔκδοσης τοῦ Ρήγα. Βλ. Α. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Μαριμοντέλ, ὁ.π.», σ. 128.

19. Βλ. Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Ἀλληλογραφία*, τόμ. δεύτερος 1799-1809, Ἀθήνα 1966, σ. 242.

σαι αὐτοῦ, ὅπου σήμερον εἶναι τὸ ἐργαστήριον τῆς νέας τῶν Γραικῶν φιλολογίας, προθυμήθητι νὰ ἔχῃς ἐπιρροὴν εἰς τινῶν τὰς κεφαλὰς... νὰ φονεύῃς τὸ κατάρατον Ἄχ...».

Ὅστόσο ἐπισημαίνουμε ὅτι ἡ διερεύνηση τοῦ κειμένου τῶν Ὀλυμπίων ἔδειξε πὼς ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε καὶ τοὺς δύο τύπους τῶν ἐπιφωνημάτων καὶ μάλιστα τὰ δύο τρίτα ἐκ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιφωνημάτων τὰ ἀποδίδει ὡς «ω», «α», «ε», ὅπως θὰ ἤθελε καὶ ὁ Κοραῆς, καὶ μόνο τὸ ἓνα τρίτο ἀποδίδεται ὡς «αχ», «ωχ», «εχ».

Τὸ χορικό σὲ ἀρχαίους στίχους καὶ μέτρο

Στὸ κείμενο τῶν Ὀλυμπίων ὁ Ρήγας χρησιμοποιοῖ πολλές φορές λέξεις ἀπὸ διάφορες περιόδους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀπὸ ὁμηρικὲς λέξεις μέχρι τῆς ἀπλῆς δημώδους γλώσσας τῆς ἐποχῆς του. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας χρησιμοποιοῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τελευταῖο χορικό καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου τῶν Ὀλυμπίων λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι δὲν χρησιμοποίησε ξένες λέξεις σὲ ὅλο τὸ ἔργο, μᾶς κάνει νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι πὸν πρόσθεσε μετὰ τὸ τέλος τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «στροφῆ», «ἀντιστροφῆ» καὶ «ἐπωδός», σελ. 113-116, εἶναι δικὰ του σύνθεση²⁰.

Ἐπισημαίνουμε πάντως ὅτι ὁ Ρήγας διάβαζε τὸν Ὅμηρο, ὅπως δείχνει ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ παράθεση κειμένου, τὸ ὁποῖο καταχώρισε σὲ ὑποσημείωση γιὰ νὰ διορθώσει τὸν συγγραφέα τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*, Barthélemy, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν Δωδώνη τῆς Ἡπείρου παρέθεσε τὴν παραπομπή «Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Β, στίχ. 750». Καὶ ὁ Ρήγας κάνει μιὰ παρατήρηση καταχωρίζοντας ὅλο τὸ κείμενο τοῦ Ὀμήρου, πὸν δείχνει ὅτι διάβαζε καὶ μελετοῦσε ἀρχαίους κλασσικούς:

«Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὀμήρου, ὁποῦ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἀνάχαρις, ἃς μοι εἶναι συγχωρημένον νὰ εἰπῶ, ὅτι εἶναι δι' ἄλλην Δωδώνην:

20. Εὐστοχα ὁ Λέανδρος Βρανούσης παρατηρεῖ ὅτι «...δὲν ἤξεραν περισσότερα γράμματα ἀπ' τὸ Ρήγα ὅλοι ἐκείνοι οἱ πολυάριθμοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς του, καθὼς καὶ ἄλλων ἐποχῶν, πὸν συνέθεταν μ' εὐκολία ἀρχαῖα ἠρωσελεγεία, ἐπιγράμματα καὶ πινδαρικές ᾠδές. Στὸν ἀνώτερο κύκλο τῆς τότε παιδείας γινόταν εἰδικὴ διδασκαλία καὶ συστηματικὴ ἐξάσκηση στὸ εἶδος αὐτό... Ἀπὸ τέτοια σχολεῖα εἶχε περάσει καὶ ὁ Ρήγας. Καί, ἀσφαλῶς, δὲν ὑστεροῦσε ἀπέναντι τῶν συγχρόνων τοῦ «σπουδαίων», οὔτε στὴ σύνταξη «ἐπιδεικτικῶν» ἢ πανηγυρικῶν λόγων, οὔτε στὴ σύνθεση ἠρωσελεγείων κ' ἐπιγραμμάτων σὲ ἀρχαίους στίχους, γλώσσα καὶ μέτρα». Βλ. Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Ἀθήνα [1954], σ. 297.

Γοννεὺς δ' ἐκ Κύφου ἦγε δύο καὶ εἴκοσι νῆας.
 τῶδ' Ἐνιήνες ἔποντο μενεπτόλεμοί τε Περαιβοί,
 Οἱ περὶ Δωδώνην δυσχείμερον οἴκι' ἔθεντο,
 Οἱ τὰ ἀμφ' ἴμερτὸν Τιταρήσιον ἔργ' ἐνέμοντο.

Αὕτη ἡ πλησίον τοῦ Τιταρησίου Δωδώνη κεῖται εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ λέγεται τὴν σήμερον Λιβάδι. Καὶ ἐν ἡ τὸ μαυτεῖον, εἰ τὰς τοῦ Τομάρου εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ λέγεται Ἁγία Παρασκευή. Ἡ μὲν παράλιος τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἡ δὲ μακρὰν ἀπέχουσα καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Καθ' ἄλλως, ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς δὲν συμπεριείχετο εἰς τὴν κατὰ Τρωάδος συνωμοσίαν, ὅπου νὰ ἰσχύη ἡ μαρτυρία. Φαίνεται οὖν, ὅτι ἡ ὁμωνυμία ἐξηπάτησε τὸν θεῖον αὐτὸν συγγραφέα. Πλὴν, ἀμφότεροι ὄρειναί, δυσχείμεροι, καὶ εἰς αὐτὸν σχεδὸν παράλληλον κείμενα»²¹.

Ἐπιπροσθέτως ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Ρήγας παραθέτει γιὰ τὴ γενέτειρά του σχετικὰ κείμενα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τὸν Στράβωνα, τὸν Σοφοκλῆ καὶ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Ρόδιο στὴν «Ἐπιπεδογραφία τῆς Φερᾶς λεγομένης νῦν Βελεστίνος», τέταρτο φύλλο τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπίσης ἀναγράφει τρία ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Ρόδιο στὸ πρῶτο φύλλο τῆς Χάρτας, τὴν Ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μία χειρόγραφη ὑποσημείωση στὸ βιβλίον τοῦ Δημητρίου τοῦ Δαρβάρεως, Ἀληθῆς ὁδὸς εἰς τὴν εὐδαμονίαν²², Βιέννη 1796, σελ. 214, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Παλαίφατο παίρνει κείμενο γιὰ τὴν Ἀλκηστη, πού τὸ παραθέτει στὰ Ὀλύμπια, σελ. 104-105. Σημειώνουμε ἐπὶ πλέον ὅτι ὡς μαθητὴς ἀκόμη ὁ Ρήγας στὴ Σχολὴ τῆς Ζαγοράς διαβαζε καὶ μετέφραζε λέξεις βιβλίου ἀρχαίων γεωγράφων «Ἀράτου Σολέως, Φαινόμενα...»²³, ἔκδοση Βασιλείας 1561. Χαρακτηριστικὴ πάντως εἶναι ἡ φράση στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, ὅπου τονίζει πῶς μελετοῦσε «Ἐπικεκρυφῶς εἰς τὰ τῆς [ἀρχαίας] ἑλληνιστικῆς διαλέκτου βιβλία». Ἐξ ἄλλου ὁ Ρήγας συνιστοῦσε στὰ *Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου*, ἀρθρο 22, νὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα τοῦ κράτους του, πού εἶχε σχεδιάσει νὰ δημιουργήσει μετὰ τὴν ἐπανάστασή του, καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ «ἑλληνικὴ», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ²⁴.

21. *Νέος Ἀνάχαρις*, Βιέννη 1797, τέταρτος τόμος, σ. 163.

22. Βλ. Γ. Λαδᾶ - Ἀ. Χατζηδήμου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, ἀρ. 3, σσ. 1-4.

23. Λ. Βρανούση, «Ἄγνωστα νεανικὰ χειρόγραφα τοῦ Ρήγα», *Υπέρεια* τόμ. 2, Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου «Φεραὶ-Βελεστίνο-Ρήγας», (Βελεστίνο 1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 563-576.

24. Τὸ ἀρθρο 22 τῶν *Δικαίων τοῦ Ἀνθρώπου* γράφει: «Ὅλοι, χωρὶς ἐξαιρέσεων, ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρις ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσε-

Τονίζεται ότι λέξεις της αρχαίας ελληνικής εκτός από τα χορικά των τελευταίων σελίδων των *Όλυμπίων* απαντώνται και στις προηγούμενες σελίδες του κειμένου, δείγμα κι αυτό της πλατιάς γνώσης του Ρήγα. Γι' αυτό θα πρέπει να θεωρείται δική του ή καταγραφή αυτών των στίχων σε αρχαϊκή διάλεκτο και τούτο διότι αν δεν γνώριζε την αρχαία ελληνική γλώσσα και άλλος είχε γράψει τα κείμενα αυτών των τελευταίων σελίδων, όπως έχει υποστηριχθεί, τότε δεν θα ύπληρχαν λέξεις της αρχαίας ελληνικής στα προηγούμενα κείμενα των *Όλυμπίων*.

Τὰ Όλύμπια έργο του Ρήγα

Άμφισβητήσεις για την πατρότητα της μετάφρασης επαναλαμβάνονται σε πρόσφατα κείμενα²⁵, επαναφέροντας τη γενική και μετέωρη άποψη του Άμάντου, που μνημονεύθηκε παραπάνω, πώς τα *Όλύμπια* δεν είναι έργο του Ρήγα. Όμως μια προσεκτική μελέτη θα επιβεβαιώνει ότι πράγματι είναι μετάφραση και έργο του. Συγκεκριμένα ο Ρήγας δεν γράφει μόνο την προσφωνητική αφιέρωση στον Στέργιο Χατζή Κώνστα, όπως ήταν άλλωστε συνηθία στους εκδότες ενός βιβλίου, αλλά καταχωρίζει και τα *Προλεγόμενα*, στα όποια σημειώνει την πληροφορία ότι τα Όλυμπιακά αγωνίσματα κατά την εποχή του παίζονται στη Θεσσαλία και σε όλη την Ελλάδα καθώς επίσης παραπέμπει στην επιπεδογραφία της Όλυμπίας σημειώνοντας χαρακτηριστικά και μάλιστα στο πρώτο πρόσωπο «*όπου έχω εις την Χάρταν μου*». Προσθέτουμε ακόμη πώς ο Ρήγας ακολουθεί την ίδια τακτική και στο βιβλίο του *Νέος Ανάχαρσις*, όπου παραπέμπει στη Χάρτα του: στη σελ. 181 σημειώνει «*Όρα την Χάρταν Νο 6*», σελ. 192 και 216 «*Όρα την Χάρταν*», ενώ στη σελ. 262 και 347 γράφει «*Ιδέ την Χάρταν της Όλυμπίας*». Επίσης

νικά και θηλυκά παιδιά. Έκ των γραμμάτων γεννᾶται ή προκοπή, με την όποian λάμπουν τὰ έλεύθερα έθνη. Νά εξηγούνται οί παλαιοί ίστορικοί συγγραφείς. Είς δέ τās μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ή γαλλική και ή ιταλική γλώσσα. Η δέ ελληνική (=αρχαία) νά είναι απαραίτητος». Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Τὰ Έπαναστατικά. (Έπαναστατική Προκήρυξη. Δίκαια του Ανθρώπου, Τό Σύνταγμα, Θούριος, Ύμνος Πατριωτικός)*, έκδ. Έπιστημονικής Έταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, έπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Άθήνα) 1994, σ. 27.

25. Τά δημοσιεύματα αυτά είναι από ιστορικούς του θεάτρου. Βλ. Δημ. Σπάθη, «Τὰ Όλύμπια», στο *Πιέτρο Μεταστάσιο Τὰ Όλύμπια σε μετάφραση Ρήγα Βελεστινλή*, έκδοση Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών σε συμπαραγωγή με τὸ Άμφι-Θέατρο Σπύρου Α. Ευαγγελάτου, 25-28 Ίουνίου 1998, σσ. 45-52. Βάλτερ Ποϋχνερ, «Είσαγωγή» στο *Ρήγα Βελεστινλή Τὰ Όλύμπια. Μετάφραση του λμπρέτου του Πιέτρο Μεταστασίου Βιέννη 1797*, Θεατρική Βιβλιοθήκη Ίδρύματος Κώστα και Έλένης Ουράνη, Άθήνα 2000, σσ. 9-98 και ιδιαίτερα στις σ. 57, 59, 60.

παίρνει από τον τίτλο της Χάρτας του τις παραστάσεις του Διός με τον κεραυνό και τον αετό για τη σελίδα τίτλου των *Όλυμπίων* καθώς και τις παραστάσεις των ολυμπιακών αγωνισμάτων πάλης, άρματοδρομίας και ιπποδρομίας στην αρχή των τριών πράξεων του έργου, σελ. 7, 41, και 81 αντίστοιχα. Έντυπωσιακή έξ' άλλου είναι και η ύποσημείωση στο κείμενο των *Όλυμπίων*, σελ. 104, όπου γίνεται λόγος για τη θυσία της Άλκήσιδος προς «*τῆς τοῦ Ἀδμήτου Θεσσαλοῦ ζωῆς τὴν σωτηρίαν*», όπου ο Ρήγας παραθέτει τὸ ἀρχαῖο κείμενο ἀπὸ τὸν Παλαίφατο μεταφράζοντας μερικῶς καὶ συγχρόνως ἐπεξηγώντας στους ἀναγνώστες ὅτι ἡ Ἴωλκός «*λέγεται τώρα Λεχώνια, κείται εἰς τὴν Μαγνησίαν τῆς Θεσσαλίας*», ἐπεξήγηση πού ὑπάρχει στὸν Νέον Ἀνάχαρση στὴν τελευταία σελίδα μετὸν τίτλο «*Εἰδήσεις*». Ἐπίσης γιὰ τὶς Φερές σημειώνει ὅτι «*λέγονται τώρα Βελεστίνος καὶ Ἅγιος Γεώργιος*», ὀνόματα πού τὰ καταγράφει στὴ Χάρτα του, στὴν «*Επιπεδογραφία τῆς Φερᾶς νῦν λεγομένης Βελεστίνος*» ὅπου σημειώνει «*Δρόμος εἰς Μικρὰν Φερὰν, λεγομ. Ἅγ. Γεώργιος*» καθὼς καὶ στὸν Νέο Ἀνάχαρση, ὑποσημ. σελ. 133.

Ἄλλο ἓνα στοιχεῖο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης ἀποτελοῦν τὰ ἀναγραφόμενα στὰ ἔγγραφα τῶν αὐστριακῶν ἀνακρίσεων, στὰ ὁποῖα ὁ Ρήγας λέγει ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν ὁ μεταφραστὴς τῶν δύο ἔργων: «*Ὁμολογεῖ ὁ Ρήγας ...ὅτι ἐξέδωκεν ἔργον ἐπιγραφόμενον Ὁ Ἠθικὸς Τρίπους, τοῦθ' ὅπερ μετέφρασεν ἑλληνιστὶ μέρος μὲν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ τοῦ Ἀββᾶ Μεταστασίου, μέρος δὲ ἐκ τῆς Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων τοῦ Γάλλου συγγραφέως Μαρμοντέλ...*»²⁶. Ὁμοίως στὴν πατρότητα τῶν δύο ἔργων ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀντώνιος Κορωνιός, ὁ μεταφραστὴς τοῦ τρίτου ἔργου Ὁ *πρῶτος Ναύτης*, ὁ ὁποῖος ἔστειλε τὴ μετάφρασή του στὸν Ρήγα καὶ δημοσιεύθηκε, ὅπως ἐμφατικὰ ἀναγράφεται, μαζί μετὰ τὰ ἔργα του, «*μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ [=τοῦ Ρήγα] μεταφράσεων ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ φέροντι τὸν τίτλον Ἠθικὸς τρίπους, ὅπερ ὁ Ρήγας ἐξέδωκε κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν πρὸς ἀναμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*».

Σημειώνουμε συμπληρωματικὰ ὅτι ἂν δὲν εἶχαν μεταφρασθεῖ τὰ *Όλύμπια* ἀπὸ τὸν Ρήγα, ἀλλὰ ἀπὸ κάποιον φίλο του, ὅπως γράφει ὁ Κων. Ἄμαντος, τὸ γεγονός αὐτὸ μετὸν πάροδο τῶν ἐτῶν θὰ εἶχε γίνει γνωστὸ στους κύκλους τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Βιέννης καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ εἶχε γνωστοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου στὸν Κοραῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει ἀπὸ τὴ Βιέννη τὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα καὶ ἔγραφε στὴν ἐπιστολή του, 6 Μαρτίου 1805, πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου, «*...ἀπὸ τὰ Ὁλύμ-*

26. Αἰμ. Λεργάνδ, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, 1891, ἐπανέκδοση 1996, σ. 65.

πια τοῦ *Μεταστασιορῆγα μ' ἄρσεεν ἢ προσφωνητικῆ ἐπιστολῆ...*»²⁷. Ὁ Κοραῆς ὅμως δὲν γράφει κάτι σχετικό, οὔτε κάνει κάποιο σχετικό ὑπαινιγμό, παρὰ μόνο ἀναφέρεται στὴν προσφώνηση καὶ στὸ λεξιλόγιο τοῦ Ρήγα. Παρομοίως ἢ πιθανὴ οἰκειοποίηση ἀπὸ τὸν Ρήγα τῆς μεταφράσεως τῶν *Ὀλυμπίων* θὰ εἶχε γίνει γνωστὴ στὸν Μιχαὴλ Περδικάρη, ὁ ὁποῖος ἔζησε στὴ Βιέννη καὶ τὸ 1811 στὸ χειρόγραφό του «*Ρήγας ἢ κατὰ ψευδοφιλελλήνων*» θὰ εὑρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ καταφερθεῖ ἐναντίον του καὶ γι' αὐτὴ του τὴν «ἀνηθικότητα», ὅπως ἄλλωστε κάνει γιὰ τόσα ἄλλα.

Τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα συνηγοροῦν ἐμμέσως ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ μεταφραστὴς τῶν *Ὀλυμπίων*, πιθανὸν νὰ μὴν ἱκανοποιοῦν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ ἠθέλαν πιὸ πειστικὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μεταφράσεως. Καὶ τοῦτο διότι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι ὁ Ρήγας ὡς ἐπιμελητὴς τῆς ἔκδοσης ἔγραψε τὴν ἀφιερωτικὴ προσφώνηση στὸν Χατζῆ Κώνστα, τὰ Προλεγόμενα καὶ τὴν ὑποσημείωση γιὰ τὴν Ἄλκηστη καὶ ἔθεσε τὶς παραστάσεις μὲ τὰ Ὀλυμπιακὰ ἀγωνίσματα. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ὑποθέσεις πὼς ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Περδικάρης δὲν γράφουν κάτι σχετικό γιὰ τὴν πιθανότητα ὁ Ρήγας νὰ εἶχε οἰκειοποιηθεῖ ξένη πνευματικὴ ἐργασία, μποροῦν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι τὸ ἀρνητικὸ εὔρημα δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει θετικὴ ἀπόδειξη, τεκμήριο γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω πράγματι ἀποτελοῦν ἐνδείξεις καὶ ὄχι ἀποδείξεις, οἱ ὁποῖες θὰ τεκμηριῶναν πλήρως τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης τῶν *Ὀλυμπίων*. Καὶ αὐτὸ θὰ γινόταν ἂν εἶχαν ἐντοπισθεῖ «ἐνδοκειμενικὲς ἀποδείξεις γιὰ μία σίγουρη ἀπόδοση τοῦ ἔργου στὸν Ρήγα», ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Βάλτερ Ποῦχνερ²⁸.

Ἐνδοκειμενικὴ ἀπόδειξη πατρότητας τῆς μετάφρασης τῶν Ὀλυμπίων στὸν Ρήγα

Ἡ ἔρευνά μας πρόσφερε μία «ἐνδοκειμενικὴ ἀπόδειξη» πατρότητας τῆς μετάφρασης τῶν *Ὀλυμπίων* στὸν Ρήγα, μετὰ ἀπὸ τὴν διερεύνηση πὸν ἔχουμε κάνει κατὰ τὴν σύνταξη τοῦ σχετικοῦ εὔρετηρίου καὶ γλωσσαρίου τῶν *Ὀλυμπίων*. Διαπιστώσαμε ὅτι πολυσύνθετες χαρακτηριστικὲς λέξεις πὸν ἀπαντῶνται στὰ Προλεγόμενα «*συναντικτυποῦνται*», «*συναντιξεμυστερεύονται*», ἀνευρίσκονται καὶ στὸ κείμενο τοῦ ἔργου *Τὰ Ὀλύμπια* «*συνεπαρρη-*

27. Βλ. Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Ἀλληλογραφία*, τόμ. Δεύτερος 1799-1809, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1966, σ. 242.

28. Βλ. Βάλτερ Ποῦχνερ, «Εἰσαγωγή», στὸ *Ρήγα Βελεστινῆ, Τὰ Ὀλύμπια...*, ὁ.π., σ. 57.

σθιάσθην», «συμπαλεύει», «συνεκκομίζων», «συννευγαλιζονται»²⁹, στοιχειό δηλωτικό πώς είναι κοινός ο συγγραφέας τών δύο αυτών κειμένων, ο Ρήγας. Σε ένισχυση τῆς θέσης αὐτῆς ἔρχεται νὰ προσφέρει καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου *Νέος Ἀνάχαρις*³⁰, τὸ ὁποῖο ὁ Ρήγας μετέφρασε, ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τέτοιες πολυσύνθετες λέξεις, ὅπως «συνναντεριστάς», «συνναντεσφετεριζόμενοι», «συνναντεκζητοῦντο», «συννανταγαπῶντο», «συνναντεβλέποντο», «συνναντερισθῶσιν», «συννανταγωνισθῶσιν», «συνναντιβλέπωνται», «συννεπροσβάλλοντο», «συνναντιπάλων», «συνναντερίζονται».

Ἡ χρησιμοποίηση τέτοιων πολυσύνθετων λέξεων, οἱ ὁποῖες κατὰ κανόνα εἶναι κατασκευασμένες, «πεποιημένες»³¹ ἀπὸ τὸν Ρήγα μὲ δύο τρεῖς προθέσεις καὶ μὲ ἰδιαίτερη χρήση τῆς πρόθεσης «σύν», ὡς πρῶτο συνθετικό, ἀποτελεῖ μία πολὺ ἰσχυρὴ ἔνδοκεμενικὴ ἀπόδειξη ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ συγγραφέας τῶν *Προλεγόμενων* καὶ τοῦ κειμένου τῶν *Ὀλυμπίων*, ὅπως εἶναι καὶ ὁ μεταφραστὴς τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ *Νέου Ἀναχάριδος*.

Συμπεράσματα

Μὲ τὰ ἀνωτέρω παρουσιάσθηκαν οἱ τρεῖς σημαντικότερες ἔρευνες γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα, πού δημοσιεύθηκαν κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες.

Α) Γιὰ τὸ διαφωτιστικὸ βιβλίον *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, ἀνευρέθη ἓνα πρότυπο, ἡ Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα Diderot καὶ D'Alambert. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ρήγας μεταφέρει σὲ μιὰ ρέουσα ἀπλὴ γλῶσσα τὴν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἐπιστημονικὴ γνώση τῆς γαλλικῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας καὶ ἀναθεωρεῖται πλέον ἡ γνώμη ἢ ὁποῖα ἐπικρατοῦσε στοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐπιστήμης σχετικὰ μὲ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης πού περιεῖχε τὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα.

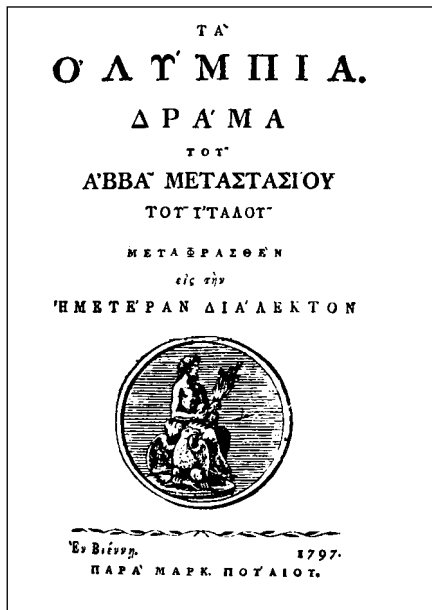
Β) Ταυτίσθηκαν οἱ πρότυποι χάρτες πού χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸ σχεδιασμὸ τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*, Βιέννη 1799. Ἀποδεικνύεται πλέον ὅτι ὁ Ρήγας δὲν περιῆλθε τὶς ἐπαρχίες τῆς Χάρτας τους, ἀλλὰ χρησιμοποίησε ἄλλους χάρτες γιὰ νὰ ἔχει ἓνα πολιτικὸ χάρτη τοῦ κράτους τοῦ διαιρημένο σὲ ἐπαρχία καὶ τοπαρχίες, πού θὰ ἦταν ἀπαραίτητο βοήθημα στὴν διενέργ-

29. Βλ. τὶς σχετικὲς λέξεις στὸ ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, *Τὰ Ὀλύμπια*, Βιέννη 1797, Προλεγόμενα σ. 3 καὶ 5 καὶ στὸ κείμενο σ. 28, 95, 97 καὶ 101 ἀντίστοιχα.

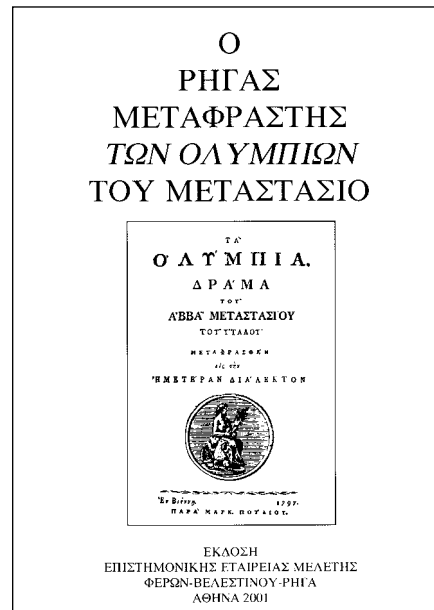
30. Βλ. Ρήγα Βελεστινλῆ, *Νέος Ἀνάχαρις*, Βιέννη 1797, τόμ. Τέταρτος, σ. 229, 247, 250, 262, 309, 311, 315 ἀντίστοιχα.

γεια έκλογων μετά την επικράτηση της επανάστασής του. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής συμβάλλουν σημαντικά στην κατανόηση του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα.

Γ) Με την τρίτη έρευνα τεκμηριώθηκε με ένδοκειμενικά στοιχεία ότι ο Ρήγας ήταν ο μεταφραστής των *Όλυμπίων* του Μεταστάσιο και όχι κάποιος φίλος του όπως είχε υποστηριχθεί κατά το παρελθόν από μερικούς συγγραφείς και διατηρούσαν μέχρι σήμερα αυτή η άποψη. Επί πλέον καταδεικνύεται ότι ο Ρήγας ήταν γνώστης της αρχαίας κληρονομιάς.

Ἡ σελίδα τίτλου τῶν “Όλυμπίων” τοῦ Ρήγα, Βιέννη 1797

Ὁ τίτλος τῆς μελέτης στήν ὁποία τεκμηριώνεται ὅτι τὰ “Όλύμπια” ἦταν μετάφραση τοῦ Ρήγα

31. «Πεποιμημένη ἢ λέξις» γράφει, μᾶλλον ὁ Ρήγας, σέ ὑποσημείωση γιά τή λέξη «παπλάκι-σμα» στόν *Πρῶτο ναύτη* τοῦ Ἀντωνίου Κορωνιοῦ, σ. 221.